

Іван Волощук. Охорона природи і ландшафту

Зволен, 2003. — 234 с. Англ. резюме.

Ivan Vološčuk. Ochrana Prirody a krajiny

Zvolene, 2003. — 234 s. Bibl. 125.

Recenzenti: Prof. ing. Rudolf Midriak, Dr. Sc.; D.h.c. prof. ing. Miroslav Stolina, Dr. Sc.; RN Dr. Jozef Klinda

Охорона природи у наш техногенний вік розглядається не лише як система природоохоронних заходів, спрямованих на елімінацію антропогенного впливу на планетарну соціоекосистему, а й як наукова галузь, завдання якої полягають у розробленні теоретичних засад і практичних заходів збереження упорядкованості біосфери. Проф. Зволенського технічного університету Іван Волощук (до речі, уродженець Закарпаття, батьки якого після війни виїхали до Словаччини), на підставі багаторічного викладання різних природоохоронних дисциплін, опублікував змістовний підручник, що становить інтерес і для українських інвайронменталістів, які читають подібні курси у вищих навчальних закладах.

Підручник складається з двох частин: «Теоретичні основи охорони природи і ландшафту» та «Практичні заходи охорони природи і ландшафту». Перша частина включає розділи: 1. Системи Всесвіту, Землі і природи; 2. Екологічні аспекти охорони природи і ландшафту; 3. Життєве середовище, тривале підтримання, етика ставлення до природи. У першому розділі автор на підставі літературних джерел та власних досліджень з'ясовує теорію живих систем (відкриті системи, прямі і зворотні зв'язки у них), висвітлює такі питання, як

едність системи та її зовнішнього світу, загальна теорія систем, система факторів середовища, теорія живих систем, системи Всесвіту та Землі (абіотичні та біотичні системи Землі, потоки енергії в екосистемах, біоцикли Землі), оцінює різні форми антропогенного впливу на системи Землі та його наслідки (порушення циклів фосфору, азоту, сірки, вуглецю).

XX ст. можна вважати століттям екології, тобто екологізації людської діяльності. У другому розділі підручника показано значення для охорони природи наукових засад класичної екології та її нових підрозділів — ландшафтної екології (Landscape ecology) й екології людини (Human ecology). Ландшафтна екологія (термін введено в літературу в 1939 р. німецьким географом К. Троллем) (C. Troll, 1939) — міждисциплінарна наукова галузь, що займається з'ясуванням взаємовідносин між ландшафтами як відкритими системами і людиною з метою їх оцінки, менеджменту, охорони, реабілітації (відновлення). Екологія людини вивчає життєве середовище людини як біологічного і соціального виду. Ці галузі екології інтегрують фізичні, біологічні та соціальні аспекти взаємодії суспільства і природи та є теоретичною основою її охорони.

Одне з пріоритетних завдань охорони довкілля — збереження багатой природної спадщини. У розділі з'ясовано завдання щодо збереження видової і екосистемної різноманітності та різноманітності людської культури, яка по-різному впливає на функціонування природних екосистем. Розглянуто методи оцінки біорізноманітності за допомогою індексів Серензена (Sørensen), Жаккара (Jaccard), Кульчинського (Kulczyński), Реконена (Reconen), Шаннона-Вевера (Shannon-Weaver). Проф. І. Волощук з'ясовує фактори абіотичного середовища, які зумовлюють біологічну різноманітність і різні форми антропогенного впливу на нього та оцінює стресові фактори, що позначаються на функціонуванні екосистем.

У третьому розділі розглянуто питання щодо життєвого середовища, сталого розвитку та етики ставлення людини до природи. При визначенні поняття «життєве середовище людини» враховано три рівні її існування: як біологічного виду (*Homo sapiens*), як творчої істоти (*Homo faber*), як соціальної істоти (*Homo politicus*). Англійський термін «sustainable» словацькою мовою перекладається як «тривалість», або «тривале підтримання». Виходячи з концепції тривалого підтримуючого розвитку, автор підручника оперує поняттями «тривало підтримуюче використання відновних ресурсів», «тривало підтримуюча економіка», «тривало підтримуюче використання біорізноманітності».

Ключовою філософською і прагматичною проблемою у взаємодії людини і природи є правильне розуміння цінностей природи. У даному розділі розглянуто теорію цінностей та оцінки природи, зокрема цінність природну та природоохоронну. Належна увага приділена таким важливим питанням, як оцінка матеріальних ресурсів, етичне ставлення до видової різноманітності та її охорони, екологізація людської свідомості. Етичне ставлення до

природи автор формулює принципом «правильним є те, що підтримує інтегральність, стабільність і красу біотичної формації, неправильним — те, що їх порушує».

Друга частина підручника «Практика охорони природи і ландшафту» включає розділи: 4. Охорона природи і ландшафту; 5. Піклування про природу і ландшафт; 6. Практичне піклування про заповідні території та екосистеми; 7. Біосферні резервати — резерви природи; 8. Території, що відносяться до світової і культурної спадщини. У четвертому розділі подано основні поняття, що стосуються охорони природи і ландшафтів, юридичні засади охорони природи у Словаччині та адміністративне управління цією сферою, з'ясовано міжнародні проблеми охорони природи і ландшафтів. Всебічно оцінюючи наслідки антропогенного впливу на природні екосистеми проф. І. Волошук, поруч із поняттям «охорона природи», вводить поняття «піклування про природу і ландшафт як активна форма їх збереження, що визначає конкретне ставлення людини до природоохоронної справи». Піклування про біорізноманітність і життєве середовище, включаючи і природне, є передумовою благополучного існування суспільства і майбутніх поколінь. Тому цією проблемою має займатися спеціальна наукова дисципліна. Вона почала формуватися на базі методичного осмислення філософських позицій взаємодії суспільства і природи порівняно недавно — після Другої світової війни. Завдяки міжнародній природоохоронній діяльності МСОП та інших природоохоронних організацій ця наукова галузь розвивається у різних країнах. У Польщі вона одержала назву «созологія» (Goetel, 1965), у колишньому Радянському Союзі — «созієкологія» (Шапошніков, 1969), в Україні — «геосозологія» (Стойко, 1963) та «інвайронментологія» (Ситник, 2004), в англійських країнах — «conservation science» і «conservation biology». Автор рецензованого підручника вживає словацький термін «ochrana prírody» та його англійський варіант «environmentologia», «invirologia». В історичному плані він з'ясовує утилітарні, світоглядні, суспільно-культурні, екологічні та економічні причини формування охорони природи як наукової галузі. Наприкінці розділу дається характеристика міжнародних організацій, що займаються охороною природи, та перелік найважливіших міжнародних документів природоохоронного змісту.

У п'ятому розділі висвітлено завдання, які стосуються піклування (starostlivost) про природу та ландшафти. Автор так визначає поняття «starostlivost»: «сума практичних заходів для управління або поліпшення екологічної стабільності екосистем і ландшафтів». На заповідних територіях — це забезпечення тривалої правової (юридичної) охорони, підтримання саморегуляційних процесів, включаючи створення умов для репродукції природних екосистем з метою забезпечення їх оптимального функціонування» (Vološuk, 1983).

Згідно з прийнятим у 2003 р. законодавством у природнозаповідному фонді Словаччини виділено сім категорій особливо ретельно охоронних те-

риторій, а саме: національний парк, охоронна ландшафтна область (регіональний ландшафтний парк), охоронний ареал (певних видів), природний резерват, пам'ятка природи, охорона важливих для птахів ландшафтів, охоронний природний об'єкт. За станом на 2002 р. у Словаччині було 9 національних парків та 14 охоронних ландшафтних областей, площа яких становить 17 % її території. До охоронних об'єктів малої площі належать 264 охоронні ареали, 361 природний резерват, 232 національні (загальнодержавні) природні резервати, 227 природних пам'яток, 60 національних (загальнодержавних) природних пам'яток. Уся їх площа складає 2,1 % території країни. Охороняються також 481 алея і біогрупа дерев та 1312 унікальних видів дерев, які належать до 72 таксонів. На базі національних парків та інших охоронних територій створено 5 біосферних резерватів (БР), а саме: Татранський, Словацький карст, Поляна, Аггтелек (спільний БР, створений на базі печер у прикордонній зоні з Угорщиною), Східні Карпати (БР спільний з Польщею та Україною).

У шостому розділі автор, на підставі аналізу територіальної структури, природоохоронного статусу, менеджменту та функціонального призначення, подає характеристику різних типів національних парків — північноамериканських, швейцарських, африканських, англійських, японських. Він аналізує моделі морських національних парків та з'ясовує менеджмент національних парків у США та Канаді. У підручнику дається коротка природоохоронна характеристика таких заповідних екосистем Словаччини: водних і болотних, ацидофільних та нітрофільних лісових, торф'яних, галофітних, піщаних, степових, лісостепових, мезофітних рівнинних та гірських і високогірних лучних, карстових екосистем. У сьомому та восьмому розділах з'ясовано завдання біосферних резерватів і подано коротку інформацію про об'єкти культурної та природної спадщини Словаччини. До цієї спадщини належать старі золотовидобувні шахти в околицях Банської Шавниці із технічними пам'ятками; Спішський замок з околицями, резерват народної архітектури Вилколінець, Словацький карст, Аггтелецький карст, Бардейов. ЮНЕСКО створило спеціальний фонд для охорони об'єктів культурної та природної спадщини.

В оригінальному за змістом підручнику є ряд нових природоохоронних концепцій, що становлять інтерес для українських геосозологів. У Словаччині він рекомендований для студентів факультету екології та інвайронменталістики за спеціальністю «Практична екологія».

С.М. СТОЙКО